

## AGROSANOAT ZANJIRIDA QISHLOQ XO‘JALIGI KOOPERATIVLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

*Ablazov Shohruh Abduqaxxorovich,  
AQXAI tayanch doktoranti  
shokh.ablazov@gmail.com*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada kooperatsiyaga birlashish orqali agrosanoat majmuasida zamonaviy texnika va tejamkor texnologiyalar bilan ta’minlashni jadallashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini tejash va tejamkor innovatsion texnologiyalarni qo‘llash imkoniyati, mahalliy oziq-ovqat va boshqa iste’mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirish imkoniyati o‘rganib chiqilgan hamda qishloq xo‘jaligi kooperativlarini rivojlantirish bo‘yicha o‘rganilgan va tadqiqot jarayonida olingan natijalari xususida so‘z yuritilgan, shuningdek, o‘rganish natijalari asosida fikr va mulohazalar berilgan.

**Kalit so‘zlar:** globallashtirish, eksport, xalqaro standartlar, Organic, Global G.A.P. talablari, ko‘p tuzilmali iqtisodiyot, qo‘shma tadbirkorlik, sifatli qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, ishlab chiqarish vositalari, narxlarning nomutanosibligi, qishloq xo‘jaligi kooperativlari, yangi avlod kooperativlari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida bozorbob mahsulotlar yetishtirish, yetishtirilayotgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari sifatini yaxshilash, eksportbop mahsulot ishlab chiqarishda xalqaro standartlashtirilgan qishloq xo‘jaligi amaliyoti ORGANIC, GLOBAL G.A.P. talablari doirasida sertifikatlashni joriy qilish va eksport hajmini muntazam oshirib borish, ishlab chiqaruvchilarning iste’molchilar ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilganligini oshirish hamda ilg‘or xorijiy davlatlar tajribalarini faol qo‘llashni taqazo etmoqda.

Bunday sharoitda iqtisodiy tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va barqaror iqtisodiy o‘rni ta’minlashning muhim omili sifatida hududiy tabiiy-iqlim va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga asoslangan xo‘jalik yuritishning turli shakllaridan samarali foydalanish muhim bo‘lib hisoblanadi.

Ko‘p tuzilmali iqtisodiyotga o‘tish, shaxsiy va qo‘shma tadbirkorlik tamoyillari bo‘yicha turli xil xo‘jalik yuritish shakllarining mavjudligiga teng huquqlarning qonun hujjatlarida mustahkamlanishi iqtisodiy faoliyatning shartlari va shakllarini erkin tanlash imkoniyatini ochib beradi. Jamiyatni sifat jihatidan o‘zgartirishning umumiy zanjirida qishloq xo‘jaligi kooperatsiyasining turli shakllari muhim o‘rin tutadi. Qishloq xo‘jaligida ish haqining past darajasi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va ishlab chiqarish vositalari narxlarining nomutanosibligi qishloq aholisini shaxsiy yordamchi

xo‘jaliklarida ishlab chiqarish hajmini kengaytirishga turtki bo‘ldi, bu qishloq xo‘jaligi kooperativlarini shakllanishiga turtki berdi.

Kooperativlar ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatning tarixan vujudga kelgan va doimiy ravishda takomillashib boradigan shakli sifatida ijtimoiy taraqqiyotning turli bosqichlarida jamiyatning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish usulidir.

Qo‘shma Shtatlar (AQSh) Milliy kooperativ biznes uyushmasi boshqa (investorlarga yo‘naltirilgan) korxonalariga nisbatan kooperativlarning o‘ziga xos xususiyatlarini ta’kidlaydi:

➤ Kooperativlar o‘zlarining a‘zolari tomonidan (ya’ni kooperativning xizmatlaridan foydalanuvchi yoki uning mahsulotlarini sotib oladigan) tashqi investorlarning emas, balki o‘z a‘zolari tomonidan demokratik tarzda boshqariladi. A‘zolar o‘zlarining direktorlar kengashini o‘z saflaridan saylaydilar. Asosiy siyosiy qarorlar har bir a‘zoning kooperativga kiritgan sarmoyasidan qat’i nazar, bitta a‘zoga, bitta ovozga asoslangan tamoyilga asoslanadi;

➤ Kooperativlar ortiqcha daromadni (xarajatlar va investitsiyalardan keladigan daromad) ulardan foydalanish yoki homiylik qilishlariga mutanosib ravishda a‘zolariga qaytaradilar, lekin ularning investitsiyalari yoki egaligi ulushiga mutanosib emas;

➤ Kooperativlar foyda bilan emas, balki a‘zolarining arzon va sifatli tovarlarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat ko‘rsatadi;

➤ Kooperativlar o‘z a‘zolariga xizmat ko‘rsatish uchun mavjud;

➤ Kooperativlar investitsiya va zaxiralar uchun saqlanib qolgan daromaddan soliq to‘laydilar<sup>1</sup>.

**Kooperativ-** (lot. hamkorlik) – mahsulotni hamkorlikda ishlab chiqarish va sotish, tovar yoki xizmatlarni sotib olish va iste’mol qilish, uylarini qurish va ekspluatatsiya qilish va boshqa maqsaddagi shaxslar birlashmasidir.

**Kooperativ** – ixtiyoriy tashabbuskor va o‘z-o‘zini boshqaruvchijamoat tashkiloti bo‘lib, o‘z oldiga a‘zolarining hayot va mehnat sharoitlarini yaxshilashga ko‘maklashish maqsadini qo‘yadi va jamoa (guruh) mulkiga asoslangan korxonalar shaklida ijtimoiy-ommaviy faoliyatko‘rsatish bilan birga yuridik shaxs sifatida harakat qiladi.

Kooperatsiyaga birlashish orqali agrosanoat majmuasida zamonaviy texnika va tejamkor texnologiyalar bilan ta’minlashni jadallashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini tejash va tejamkor innovatsion texnologiyalarni qo‘llash imkoniyati, mahalliy oziq-ovqat va boshqa iste’mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirish imkoniyati

---

<sup>1</sup> GF Ortmann & RP King. Agricultural Cooperatives I: History, Theory and Problems//Agrekon, Vol 46, No 1 (March 2007)// <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi>

tug‘iladi<sup>2</sup>. Qishloq xo‘jaligida kooperatsiya 4 xil yo‘nalishda mavjudligini aytish mumkin:

1. Kooperatsiya ishlab chiqaruvchi firma (korxonalar) shaklida mavjud bo‘lib, bunda korxonalar (kooperativ) a‘zolarini aniq maqsad yo‘lida birlashtirgan bo‘lib, u a‘zolarining birgalikdagi mehnatiga asoslanadi. Natijada ularning manfaatlari va foyda olishlarini ko‘zlaydi.

2. Qishloq xo‘jaligida kooperatsiya munosabatlari vertikal integratsiyaga asoslanadi. Bunda qishloq xo‘jaligi korxonalar, ularni saqlovchi va qayta ishlovchi korxonalarining o‘zaro kelishuvi asosida tashkil etiladi va faoliyat yuritadi. Bunda korxonalarining mustaqilligi saqlanib qoladi.

3. Hamkorlikda ishlaydigan korxonalar (xo‘jalik) va firmalarning ittifoqi (koalitsiyasi) shaklida faoliyat yuritadi.

4. Qishloq xo‘jaligi korxonalar va unga aloqador tashkilotlar bilan shartnomaviy munosabatlar asosida faoliyat yuritishi tushuniladi.

Jahon iqtisodiyotining globallashtirish jarayoni kooperativ tashkilotlarning davlat, manfaatli tashkilotlar hamda xususiy sektorning hamkorligini kengaytirish; xo‘jaliklar faoliyatini diversifikatsiyalash va boshqaruvni takomillashtirish zarurligini keltirib chiqaradi.

Yangi avlod kooperativlarida mulkchilik huquqi yetkazib berish huquqi shaklida ya‘ni a‘zo-mijoz guruhi o‘rtasida sotib bo‘ladigan darajada bo‘ladi. Mulchilik huquqida kooperativ birashmasi a‘zolari (ishtirokchilari) chegaralangan bo‘ladi, a‘zolik yopiq ko‘rinishda, a‘zolariga “yetkazib berish huquqi”ga proporsional tarzda investitsiyalariga kiritishi talab etiladi. Va ta‘minot bozor kelishuvlari asosida nazorat qilinadi. Asosiy afzalligi shundaki, bu model risk kapitalini kooperativga berish orqali a‘zolarini rag‘batlantirishni takomillashtiradi.

Bizning fikrimizcha, kooperativ – bir gurux insonlarning ixtiyoriy tashabbuskor va o‘z-o‘zini boshqaruvchi jamoat tashkiloti bo‘lib, ular o‘z oldiga a‘zolarining hayot va mehnat sharoitlarini yaxshilashga ko‘maklashish maqsadini qo‘yadi va sheriklik mulkiga asoslangan korxonalar shaklida ijtimoiy-ommaviy faoliyat ko‘rsatish bilan birga yuridik shaxs sifatida harakat qiladi.

Kooperativ – tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun o‘zlarining teng (**bir xil va teng miqdorda qo‘shgan ulush hisobiga shakllantirilgan bo‘lishi shart**) pay ulushlari asosida shaxslarning ixtiyoriy birlashuvi orqali tashkil etiladi va o‘z-o‘zini moliyalashtirish asosida faoliyat ko‘rsatadi.

---

<sup>2</sup> Туйчиев, А.Г. (2019). Международные и региональные тенденции и проблемы финансирования инноваций и их трансферта в малый бизнес. Финансовый менеджмент, (5), 62-71

Shu bilan birga kooperatsiyalashgan xo‘jaliklarning o‘zlari o‘z faoliyatining huquqiy shaklini oqilonalik mezonini bo‘yicha tanlaydi.

Shu sababli, bizning fikrimizcha, qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotining alohida muammosi zamonaviy sharoitda qishloq xo‘jaliklarining kooperativ birlashmalarining shakllanishi va faoliyati bilan bog‘liq masalalarning yetarli darajada nazariy va uslubiy jihatdan o‘rganilmaganligi bo‘lib, bu ko‘pincha ularning rolini yetarlicha baholamaslik yoki ortiqcha baholashga olib keladi. Qishloq xo‘jaligida kooperatsiya asosida faoliyat yurituvchi qishloq xo‘jaligi kooperativlarning o‘rni va rolini, ularni shakllantirish va yanada rivojlantirish yo‘llarini o‘rganish ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarbdir.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-4863-son 15.10.2020 y
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 15 martdagi “Ichki iste’mol bozorini asosiy turdagi oziq-ovqat maxsulotlari bilan kafolatli ta’minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi №135 qarori.
3. Mirziyoyev Sh.M. Meva-sabzavotchilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish va eksportini oshirish, aholi tomorqalaridan samarali foydalanishni ta’minlash masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi. 05.11.2019. [www.xabar.uz](http://www.xabar.uz).
4. Modeli upravleniya nauchno-innovatsionnoy deyatelnostyu vuza”/ avtorы mejdunarodnoy kollektivnoy monografii: Sh.Sh. Shoxa’zamiy, D.V. Puzankov, A.V. Vaxobov, V.M. Kutuzov, A.V. Muravev, M.Yu. Shestopalov, N.G. Rijov, I.S. Terenteva. - T.: Iqtisod-moliya, 2006. – 242 s.
5. Shoxa’zamiy Sh.Sh. Traktat o smart tsifrovoy respublike. Monografiya. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. -352 s.
6. Туйчиев, А.Г. (2019). Международные и региональные тенденции и проблемы финансирования инноваций и их трансферта в малый бизнес. Финансовый менеджмент, (5), 62-71